

UYÛNÜ'L-ESER YAZARI

İBN SEYYİDÎ'N-NÂS'A GÖRE İBN İSHÂK'IN GÜVENİRLİĞİ

Abdurrahim ARSLAN¹

Özet

Muhammed İbn İshâk (ö.151/768) siyer ilminde herkesten daha fazla şöhret kazanmıştır. Hadis ilminde de üstün bir dereceye ulaşmış; fakat bazı hadis bilginleri tarafından tenkitlere maruz kalmıştır. Bu makalede, *Uyûnü'l-Eser* adlı siyer kitabının yazarı İbn Seyyidinnâs'a göre (ö.734/1334) İbn İshâk'ın râviliği meselesi incelenmiştir. İnceleme: İbn İshâk'ı güvenilir kabul eden âlimler, onu tenkit eden âlimler, onun hakkında kendilerinden farklı rivayetler gelen âlimler, İbn Seyyidinnâs'ın İbn İshâk'a yapılan tenkitlere verdiği cevaplar ve İbn İshâk'ın başka muhaddislerle mukayesesi gibi başlıkları altında yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İbn Seyyidinnâs, İbn İshâk, Siyer, Uyûnü'l-Eser, Tenkit, Hadis, Tedlis.

Reliability Of Ibn Ishâk According To Ibn Seyyidî'n-Nâs Writer Of Uyûnü'l-Eser

Abstract

Mohammed b. Ishak gained a good reputation much more than everybody in science of siyar. He also achieved a good degree on the hadith, but he is exposed to serious criticisms by some hadith scholars. In this article was investigated narrating of Ibn Ishak according to Ibn Seyyidinnâs. It is discussed under that headings: Scholars whom accepted him reliable, Scholars whom criticized him, Scholars whom came from them different traditions, Ibn Seyyidinnâs's replies to criticisms made against Ibn Ishak and comparison him with other traditionists.

Key words: İbn Seyyidinnâs, İbn İshak, Siyar, Uyûnü'l-Eser, Criticism, Hadith, Tedlis

¹ Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Öğrencisi

Giriş:

Bir eserin önemini, ilmî değerini ve yazıldığı ilim dalındaki yerini ortaya koyabilmemiz için, o eseri, yöntemi, kaynakları, muhteva, dili ve benzeri yönlerden tahkik ve tetkik etmemiz gerekmektedir. Biz de bu makalemizde, muhaddis, fakih, edip ve tarihçi İbn Seyyidinnâs künyesiyle meşhur olan Ebu'l-Feth Fethuddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-Ya'mûrî'nin (671-734/1273-1334) Hz. Peygamber'in siyeriyle ilgili, hadis usûlüne göre yazılmış ve haklı bir üne sahip olan "*Uyûnü'l-eser fi funûni'l-meğazî ve's-şemâil ve's-siyer*" adlı eserinin temel kaynaklarından olan İbn İshâk'ın râviliğini İbn Seyyidinnâs'ın gözüyle incelemeye çalışacağız.

İbn Seyyidinnâs, *Uyûnü'l-eser*'in girişinde temel iki kaynağına yapılan tenkitlere yer vermiş, bu tenkitlere cevap vermiş ve önemli açıklamalarda bulunmuştur. Öyle ki bu önemli açıklamaları kendisinden sonra gelen yazar ve araştırmacılar için bir başvuru kaynağı olmuştur. Temel iki kaynağı, İbn Seyyidinnâs'ın şu şekilde tavsif ettikleri, İbn İshâk ve el-Vâkidî'dir (ö.207/822): "Bu kitapta aktaracağımız konularda temel dayanağımız İbn İshak olacaktır. Zira bu konuda hem bizim için hem de başkaları için temel dayanak odur. Belki de başkalarının yanında bulunmayan çoğu haberleri, Muhammed b. S'ad ve başka âlimler tarikiyle, çoğu kez el-Vâkidî'den nakledeceğim. Çünkü aynı şekilde (İbn İshak gibi) bu ilim, kendi zamanında Muhammed b. Ömer el-Vâkidî'ye ulaştı."² Diğer müelliflere göre İbn İshâk ve el-Vâkidî'nin durumu, İbn Seyyidinnâs için daha ehemmiyet arz etmektedir. Çünkü İbn Seyyidinnâs, *Uyûnü'l-eser* 'de çoğu konuda İbn İshâk ve el-Vâkidî'ye itimat etmiştir. Dolayısıyla ikisinden aldığı rivayetleri sağlamlaştırmak istemiş hem de birçok kimse tarafından eleştiriye maruz kalıp cerh edilmiş olan bu iki müellifi savunmuştur.

İbn Seyyidinnâs, İbn İshâk ve el-Vâkidî'ye yöneltilen eleştirilere verdiği cevaplarda, muhaddislerin üslubunu kullanarak durumu netleştirmeye çalışmıştır. Şöyle ki; ilk olarak İbn İshâk'tan³ başlayarak âlimlerin onlar hakkında ortaya koydukları cerh ve ta'dil görüşlerini serdetmiştir.⁴ Sonra da bazen muhaddis ve tarihçilerin sözlerinden istifade etmiş, bazen de içtihatla bulunarak veya görüşler arasında tercih yaparak İbn İshâk ve el-

² İbn Seyyidinnâs, Ebu'l-Feth Fethuddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-Ya'mûrî, *Uyûnü'l-eser fi funûni'l-meğazî ve's-şemâil ve's-siyer*, I-II, thk: Muhammed el-İd el-Hatrâvî-Muhyiddin Mîstû, I. Bsk., Mektebetu Dâri't-Turâs yay., Medine 1992, I, 54.

³ Tam ismi, Muhammed b. İshâk b. Yesâr b. Hiyâr el-Medinî'dir. Yesâr'ın babasının ismi Kûsân olduğu da rivayet edilmiştir. Kays b. Mahreme b. Muttalib b. Abdi Menâf'ın azatlısıdır. Künyesi Ebu Abdullah veya Ebû Bekr'dir. Muhammed b. İshak, Enes b. Malik ve Saîd b. Museyyib'i görmüş; Kasım b. Muhammed b. Ebi Bekir es-Sıddik, Eban b. Osman b. Affân, Muhammed b. Ali b. Huseyin b. Ali b. Ebi Talib, Ebû Seleme İbn Abdurrahman b. Avf, Abdurrahman b. Hürmüz el-A'rec, Abdullah b. Ömer'in azatlısı Nafi, İbn Şihâb ez-Zühri ve daha başka zevattan hadis dinlemiştir. Kendisinden ilim alan ve hadis rivayet eden pek çok alimden birkaçı şunlardır: Yahyâ b. Said el-Ensari, Süfyan es-Sevri, İbn Cüreyc, Şu'be, Hammâd b. Zeyd, Hammâd b. Seleme, İbrahim b. Saîd, Şerik b. Abdullah en-Nehâî, Süfyan b. Uyeyne.

⁴ İbn Seyyidinnâs, *Uyûnü'l-eser*, I, 54-72.

Vâkidî'ye yöneltilen eleştirilere cevap vermiştir. İbn İshâk ve el-Vâkidî hakkında değişik görüşler arasında mukayeselerde bulunurken İbn Seyyidinnâs, onları zayıf düşürmeyen ve onların rivayetlerinin değerini eksiltmeyen- bazı istisnalar dışında- ta'dil tarafını cerh tarafına tercih etmiştir. Bu kısa açıklamadan sonra İbn Seyyidinnâs'ın İbn İshâk'a yöneltilen eleştirilere verdiği cevaplarına geçmek istiyoruz.

A. İbn Seyyidinnâs'a göre İbn İshâk'ı Güvenilir Kabul Eden Âlimler

İbn Seyyidinnâs'ın kaydettiğine göre İbn İshâk'ı güvenilir kabul eden âlimlerin başında siyer ve megâzî alanında imam, hem bu alanda hem de başka alanlarda İbn İshâk'ın hocası olan İbn Şihâb ez-Zühri (ö.124/741) gelmektedir. ez-Zühri, "İbn İshâk kaldığı müddetçe Medine'de ilim devam eder.", bir başka rivayette ise "Hicaz'da ilim eksik olmaz." demiştir.⁵ O, kendisinden megâzî sorulunca, "bu (İbn İshâk) megâzî konusunda insanların en iyi bilenidir."⁶ diyerek İbn İshâk'ın megâzî konusundaki yüksek derecesine işaret etmiştir.

İbn Seyyidinnâs'ın kaydettiğine göre İbn İshâk'ın talebesi olan Şu'be b. Haccâc (ö.160/176) da: "Muhammed b. İshâk hadiste sadûk'tur."⁷, "Muhammed b. İshâk muhaddislerin emiridir." demiştir. Sebebi sorulunca? da "Hıfzından dolayı." cevabını vermiştir.⁸, "Muhammed b. İshâk ve Câbir el-Cu'fî'ye gelince ikisi de sadûk'tur." diyen Şu'be, başkalarına da ondan rivayette bulunmalarını tavsiye etmiştir: "Haccâc b. Ertât ve Muhammed b. İshâk'a sarıl."⁹ Şu'be'nin, İbn İshâk hakkındaki ifadelerine baktığımızda Şu'be, hocasını hem adalet hem de zabt yönünden güvenilir ilan etmektedir.

İbn İshâk'a yapılan tenkitlere cevap verenlerden biri de "İbn İshâk'ı itham eden birini görmedim." diyen Süfyân b. Uyeyne'dir (ö.198/813). Medine ehli, Muhammed b. İshâk'tan, niçin rivayette bulunmuyor? diye kendisinden sorulunca o: "Yetmiş küsur sene İbn İshâk'la birlikte oldum. Medine ehlinde ne onu itham eden ne de onun aleyhinde bir söz söyleyen oldu."¹⁰ diye cevap vermiştir.

İbn Seyyidinnâs'ın Ali b. Abdullah el-Medinî'den. (ö.234/848) İbn İshâk'ın güvenirliliği hakkında aktardığı görüşler ve el-Medinî'nin İbn İshâk'a yapılan tenkitlere verdiği cevapları da kısaca şöyledir: Ali b. Abdullah el-Medinî, hadisin aralarında

⁵İbn Seyyidinnâs, *Uyûnü'l-eser*, I, 55.

⁶İbn Seyyidinnâs, *Uyûnü'l-eser*, I, 56.

⁷sadûk ifadesi: sîdk kökünden türetilmiş bir kelime olup, mübaleğa sîgasıdır kizb kelimesinin zıttıdır. Mübalağalı bir şekilde birini sîdk ile vasıf etmeği ifade eder: yani böyle bir vasfı taşıyan kişi ziyadesiyle doğruyu söyler; hatası çok olmaz, ama az da olsa hata eder.

Aynı zamanda ta'dil sîgası olan "sadûk", ta'dilin, Zehebî ve Irâkî'ye göre üçüncü, Sehâvî'yi'ye göre beşinci mertebesinde bulunan bir ravi hakkında kullanılan bir sîgadır. Böyle bir ravinin rivayet ettiği hadis yazılır ve araştırılır. Abdullah Aydın, *Hadis Istılahatları Sözlüğü*, 3. Bsk. M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı yay. , İstanbul 2009, s. 261.

⁸İbn Seyyidinnâs, *Uyûnü'l-eser*, I, 55.

⁹İbn Seyyidinnâs, *Uyûnü'l-eser*, I, 57.

¹⁰İbn Seyyidinnâs, *Uyûnü'l-eser*, I, 55.

döndüğü sika altı kişiden, hadis alan on iki kişi arasında İbn İshâk'ı da zikretmiştir.¹¹el-Medinî İbn İshâk'ın rivâyet ettiği hadislerin sıhhatli olduğunu, onun bütün hadisleri içerisinde iki veya dört münker rivayet gördüğünü söylemiştir.¹²el-Medinî, İmam Malik (ö.179/795) ve Hişâm'ın (ö.146/763) İbn İshâk hakkındaki sözlerini kendisinden soran kişiye: “Malik, onunla oturmamış ve onu tanımamıştır. Hişâm'ın söyledikleri hüccet değildir. Muhtemelen hanımının yanına henüz çocukken girmiş ve ondan hadis işitmiştir.”¹³diyerek İbn İshâk'ı savunmuştur. “Onun hadisinin doğruluğu ortadadır. O, bir keresinde “Haddesenî Ebu'z-Zinâd” diğer seferinde “zekera Ebu'z-Zinâd” diye rivayet etmektedir. Şeyhten hadisi dinleyen bir adamdan¹⁴ rivâyet ederken de şöyle diyor: “haddesenî Süfyân b. Sa'id 'an Sâlim Ebi'n-Nadr 'an Umeyr (...), o, (Süfyân b. sa'id), Ebi'n-Nadr'dan en çok hadis rivâyet eden kişidir.”¹⁵

Ali b. el-Medinî, Süfyân'a:“İbn İshâk, Fâtıma bnt. el-Münzir'le bir araya gelmiş midir?” diye sordum. Süfyân: “Bana ondan rivâyet ettiğini ve onun yanına girdiğini İbn İshâk, haber verdi.Fâtıma'nın eşi Hişâm ise İbn İshâk'ın Fâtıma'dan rivâyetini inkâr ederek şöyle diyordu: “Fâtıma benimle evlendiği zaman 9 yaşında idi ve o Allah'a kavuşuncaya kadar onu kimse görmedi.”¹⁶diye cevap verdi.” el-Medinî, İbn İshâk için bir defa “salihun vesatun”¹⁷ tabirini kullanmıştır.

Ali b. el-Medinî, “Yahyâ b. Sa'id'e İbn İshâk Küfe'deyken sen de orada mıydın?” dedim. O, “evet”, dedi.“Onu itimat edilen biri olarak bıraktın mı?”, diye sordum. “Evet, fakat ondan hiç hadis yazmadım”¹⁸ dedi.

Buhârî (ö.256/869), “Ali b. el-Medinî'nin İbn İshâk hadisiyle delil getirdiğini gördüğünü” söylemiştir.¹⁹ Yine Buhârî: “Bana ulaştı ki, Muhammed b. İshâk kimsenin iştirak etmediği bin hadisle infirad etmiştir.” İbn Seyyidinnâs'ınBuhârî'den aktardığı diğer bir rivayette ise Osman b. Ömer, “ez-Zühri, İbn İshâk'tan megâzî alıyordu.” demiştir.

İbn Seyyidinnâs'ın İbn İshâk'ın, güvenilirliği hakkında aktardığı diğer âlimlerin görüşleri de şöyledir:

Ebu Hâtim,(Muhammed b. İdris el-Münzirî, ö. 277/880) “Hadisi yazılır.”; İmam Şafii, (ö.240/819) “Megâzîde derya olmak isteyen Muhammed b. İshâk'a muhtaçtır.”; Asım b. Ömer b. Katâde, (ö.120/738) “İbn İshâk yaşadıkça insanlar arasında ilim yok olmaz.”;

¹¹İbn Seyyidinnâs, *Uyûnü'l-eser*, I, 56.

¹²İbn Seyyidinnâs, *Uyûnü'l-eser*, I,58.

¹³İbn Seyyidinnâs, *Uyûnü'l-eser*, I, 57.

¹⁴Şunu demek istiyor: İbn İshâk, o, hocadan en çok hadis rivâyet eden kişi vasıtasıyla bir hadisi rivâyet ediyor, çünkü o, o, hadisi bizzat aradaki kişiden işitmiş, hocadan işitmemiştir. Bu da onun adil ve güvenilir olduğunu göstermektedir.

¹⁵İbn Seyyidinnâs, *Uyûnü'l-eser*, I, 57-58.

¹⁶İbn Seyyidinnâs, *Uyûnü'l-eser*, I, 558.

¹⁷İbn Seyyidinnâs, *Uyûnü'l-eser*, I,59.

¹⁸İbn Seyyidinnâs, *Uyûnü'l-eser*, I, 60.

¹⁹İbn Seyyidinnâs, *Uyûnü'l-eser*, I, 58.

Ebû Muâviye, “İbn İshâk insanların en iyi ezbere sahip olanlarından biriydi. Bir adamın yanında beş veya daha fazla hadis olduğu zaman kendisine gelir, ezberindekileri ona aktarır ve şöyle derdi: ‘Benim adıma onları ezberinde tut. Şayet ben hafızamdakileri unutacak olursam sen onları benim için ezberinde tutmuş olursun.’ demiştir; Abdullah b. Fâid’e, “Herhangi bir ilmîkonuyu ele aldığı zaman, sohbeti o konuyla bitirirdi.”; İbn İshâk hakkında “sadûk” ifadesi kullanan Ebû Zür’a Abdurrahman b. ‘Amr en-Nasrî (ed-Dımeşkî, 282/895): “İbn İshâk, ilim ehlinin önde gelenlerinin kendisinden hadis alma konusunda icmâ ettikleri bir kişidir. Süfyan, Şu’be, İbn Uyeyne, Hammâd b. Zeyd, Hammâd b. Seleme, İbnü'l-Mübarek, İbrahim b. Sa’d, Yezid b. Ebi Hubeyb kendisinden rivayet etmiştir. Hadis ehli onu sınamış, İbn Şihab’ın kendisini övmesinin yanında, kendisindeki doğruluk ve hayrı görmüşlerdir.”; “İmam Malik’in onun hakkındaki sözleri hadis ile ilgili değil, ancak kaderiyeci olmakla ile itham etmesinden dolayıdır.”;

İbrahim b. Ya’kûb el-Cüzcânî(ö.259/873), “İnsanlar onun hadislerini almada çok istekli davranıyorlardı, bidatçılık dışında bir şeyle itham ediliyordu.”Muhammed b. Abdullah b. Numeyr, “İbn İshâk kaderiyecilik²⁰ ile itham olunmuştur, hâlbuki o, bu konuda insanların en uzağı idi.”;

İbn İdris(ö.192),²¹ İbn İshâk’ı beğenir, çok anardı, onu ilim, marifet ve hıfz ile vasfederdi; Musab,“Onu hadis türü olmayan bir şeyle ta’n ediyorlardı.”; Yezîd b. Hârûn (ez-Zâzî es-Silmî, ö. 206/821) de “Eğer hadiste biri emîr ilan edilecekse o Muhammed b. İshâk’tır. demiştir.”; Ahmed b. Abdullah el-İclî (Ahmed b. Abdullah b. Salih el-Kûfî, ö. 261) de İbn İshâk’ın sikâ olduğunu söylemiştir.²²

B. İbn Seyyidinnâs’a Göre İbn İshâk’ı Tenkit Eden Âlimler

Muhammed b. Abdullah b. Numeyr (ö.234/848), “İbn İshâk, tanınmış kişilerden hadis dinleyip rivâyet ettiği zaman, o, saduktur ve hadisi hasendir. Ancak o, meçhul kimselerden batıl hadisler rivayet ediyor.” demiştir.; Ebû Musa Muhammed b.el-Musennâ, “Yahyâ b. Sa’id el-Kattân’nın(ö.198/813) İbn İshâk’tan bir şey rivâyet ettiğini hiç görmedim” demiştir.

Nesâî,(ö.303/915) İbn İshâk için “Leyse bi’l-kaviyy” (sağlam değildir) ifadesini kullanmıştır. el-Berkânî (Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Ğalib, 330-425), ed-Dârakutnî’ye Muhammed b. İshâk b. Yesâr ve babasını sordum?, ed-Dârakutnî, “ikisinin

²⁰Şerif el-Cürcânî,Kaderiyye: “İnsanı kendi fiilinin yaratıcısı olduğunu ileri süren ve sorumluluk doğuran fiillerle(küfür isyan gibi) ilgili ilâhî kaderi reddeden kimseler”şeklinde tarif etmiştir.Bkz.es-Seyyid, eş-Şerif, Ebi’l-Hasan Ali b. Muhammed b. Ali el-Cürcânî, *et-Ta’rifât*, thk. Muhammed Bâsil, Dâru’l-Kütübi’l-İlmîye yay., 3. Bsk. Beyrut 2009, s. 174.

²¹Ebû Muhammed Abdullah b. İdris b. Yezid b. Abdurrahman el-Evdî el-Küfî, fakih, abid ve sika dır. Bkz. İbn Hacer, *Takribü’t-tehzib*, s. 491.

²² Bu sözlerin tamamı için bkz. İbn Seyyidinnâs, *Uyûnü’l-eser*, I, 56-58.

de rivâyeti hüccet olmaz ancak i'tibâr olunur." şeklinde cevap vermiş, Yahyâ b. Sa'id da "İbn İshâk'tan hiç hadis yazmadım" demiştir.

Hammâd b. Seleme (ö.162) onun için, "Zaruret olmasaydı Muhammed b. İshâk'tan hadis rivayet etmezdim." derken Mâlik, onun hakkında "Deccâllerden bir deccaldır.", "yalancıdır" gibi ağır ifadeler kullanmıştır. Hişam b. 'Urve'ye, İbn İshâk Fâtıma'den şöyle şöyle, rivayet ediyor denildiğinde, "Habis, yalan söylüyor." demiştir. Başka bir rivayette ise onun, "Allah düşmanı!, Yalancı!, Hanımım Fâtıma'den rivayet ediyor. Onu nerede görmüş?" dediği nakledilmiştir.²³

İbn İdris: "Mâlik'e dedim ki, -megâzîyi zikrettikten sonra sustu- İbn İshâk, ben onun (*el-Muvatta*) baytarıyım, diyor. Mâlik dedi ki, biz onu Medine'den sürdük."²⁴

Mekkî b. İbrahim (126-215), "Muhammed b. İshâk'la oturdum sıfatlarla ilgili hadisler zikretti, anlattıklarından nefret ettim bir daha da onunla buluşmadım" demiş, bir defade şöyle söylemiştir: "Rey'de yirmi meclisine katılıp ondan hadis dinlediğim halde, hadisini terk ettim."²⁵

Mufaddal b. Ğassân (ö.246), "Yezîd b. Hârûn, el-Bakî'de hadis rivâyet ederken, ben de meclisine katıldım. Medineliler, ondan dinliyorlardı. O, Muhammed b. İshâk'tan rivâyet etmeye başladı. Meclistekiler durdular ve "Bize ondan rivâyet etme, biz onu (sizden) daha iyi biliyoruz." dediler. Yezîd, onları bu kararlarından vazgeçirmeye çalıştı ise de kabul ettiremedi, bunun üzerine Yezîdondan rivâyet etmeyi bıraktı."²⁶

el-Fellâs (Amr b. Ali b. Bahr el-Bâhilî, ö. 249): "Vehb b. Cerîr'in yanından döndüğümüz sırada Yahyâ el-Kattân'la karşılaştık. O: "Siz neredeydiniz diye sordu? Biz de, Vehb b. Cerîr'in yanındaydık.- Muhammed b. İshâk'ın, *Kitâbu'l-megâzî*'sini ondan dinliyorduk-şeklinde cevap verdik. Yahyâ el-Kattân, bize, "Yanında çok yalan bulunan birinin yanından dönüyorsunuz, dedi."²⁷

İbn Ebî Hatim (Ebû Muhammed Abdurrahman b. Ebî Hatim, ö. 327), "Kavi değil, zaifu'l-hadistir. Bana Efleh b. Sa'id'den daha sevimlidir, onun hadisi yazılır."²⁸ derken Süleyman (b. Tarhan) et-Teymî (ö. 187/803), onun hakkında, "Yalancıdır."²⁹ demiştir.³⁰

²³İbn Seyyidinnâs, *Uyûnü'l-eser*, I, 60.

²⁴İbn Seyyidinnâs'ın anlatımına göre İbn İshâk'ın, İmam Mâlik'in kitabı hakkında söylediği sözleri, İmam Mâlik'e nakleden kişi İbn İdris'tir.

²⁵İbn Seyyidinnâs, *Uyûnü'l-eser*, I, 60.

²⁶İbn Seyyidinnâs, *Uyûnü'l-eser*, I, 60.

²⁷İbn Seyyidinnâs, *Uyûnü'l-eser*, I, 61.

²⁸İbn Seyyidinnâs, *Uyûnü'l-eser*, I, 61.

²⁹İbn Hacer'e göre, Süleyman et-Teymî'nin bu ifadesi, İbn İshâk'ın hadisi ile ilgili değildir. Çünkü o, cerh ve ta'adil ehlinden değildir. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîbu't-tehzîb*, III, 507.

³⁰ Bu sözlerin tamamı için bkz. İbn Seyyidinnâs, *Uyûnü'l-eser*, I, 61.

C. İbn İshâk Hakkında Farklı Görüşleri Nakledilen Âlimler

İbn Seyyidinnâs'ın Yahya b. Ma'in'den (233/847) İbn İshâk'la ilgili aktardığı farklı görüşleri şu şekildedir: "Sebtün fi'l-hadis"(hadiste güvenilirdir), "O, Saduktur"(çok doğru söyleyen biridir), "Leyse bihi be's", "Zayıftır.", "Zayıf değildir.", "Sikadır, hüccet değildir." Kendisine İbn İshâk'ın hüccet olup olamadığı soran Ebû Zûr'a, Abdurrahman b. 'Amr'a, İbn Ma'in şu ceabı vermiştir: "O, sikadır, ancak hüccet olanlar Ubeydullah b. Ömer ve Mâlik b. Enes'tir.", "Leyse bi zake daifün", "hüve indi sakim Leyse bi'l-kavi."³¹ Farzlar (ahkâm) konusunda onu hüccet göstermek istemem." Ayrıca İbn Ma'in, Yahyâ el-Kattân'nın İbn İshâk'tan razı olmadığı ve ondan hadis rivâyet etmediğini kendisinden aktarmıştır.

Kendisinden İbn İshâk'la ilgili farklı görüşler gelen diğer bir âlim de Ahmed b. Hanbel'dir (ö.241/855). İbn İshâk hakkında "Hasenü'l-hadis" tabirini kullanmıştır. Meymunî, Ebu Abdullah Ahmed b. Hanbel'in, İbn İshâk'ın hasen gördüğü bir hadisi kendisine haber verince ona şöyle demiştir: "Ey Ebâ Abdullah! İbn İshâk'tan getirdiğin bu kıssalar ne kadar da güzel." Bunun üzerine Ahmed b. Hanbel de garipseyen bir şekilde ona tebessüm etmiştir. İbn İshâk hakkında görüşünü soran bir adama, Ahmed b. Hanbel'in oğlu Abdullah, (ö.290/903) şu cevabı vermiştir: "Babam, İbn İshâk'ın hadisini araştırır, âli ve nâzil isnadla çokça yazar, *Müsned*'inde de tahrir ederdi. Onun hadisinden sakındığını hiç görmedim." Kendisine baban onunla hüccet getirir miydi?, diye sorulunca da "Sünen (helal haram) konusunda onunla hüccet getirmezdi." demiştir. İbn İshâk, bir hadiste infirad ettiği vakit kabul eder misin?, sorusuna Ahmed b. Hanbel, "Hayır vallahi! Onun bir cemaatten tek bir hadis rivayet edip şunun sözünü bunun sözünden ayırt etmeden hadis rivayet ettiğini gördüm." cevabını vermiştir.³²

Hişam b. Urve'ye, "İbn İshâk Fâtıma'dan, şöyle şöyle rivayet ediyor" denildiğinde, o "Habis, yalan söylüyor." demiştir. Başka bir rivayette de, "Allah düşmanı, yalancı, hanımımdan rivayet ediyor. Onu nerede görmüş?" demiştir. Ahmed b. Hanbel'in oğlu Abdullah, Hişam b. Urve'nin İbn İshâk hakkındaki bu sözlerini babama haber verdiğimde o, şöyle dedi: "Hişam bunu neden inkâr ediyor ki! Muhtemelen İbn İshâk ona gelerek izin istemiş, o da izin vermiş ve ondan rivâyet etmiştir. Sanırım babam şunu da ekledi ve Hişam bunu bilmiyor olabilir." Ahmed b. Hanbel'in İbn İshâk için dile getirdiği diğer bir husus şudur: "İbn İshâk, hadise hevesliydi. İnsanların kitaplarını alır, kendi kitaplarının arasına koyardı."³³ Musa b. Ubeyde er-Rebezî mi yoksa Muhammed b. İshâk mı sana daha sevimli gelir?", sorusuna "Muhammed b. İshak." cevabını veren Ahmed b.

³¹ İbn Seyyidinnâs, *Uyûnü'l-eser*, I, 58-59.

³² İbn Seyyidinnâs, *Uyûnü'l-eser*, I, 58-61.

³³ İbn Seyyidinnâs, *Uyûnü'l-eser*, I, 60.

Hanbel, İbn İshâk'ın İbrahim b. Sa'd'ın kitabı³⁴ hariç tedlis³⁵ yaptığını, onun sima (dinleme) olduğu zaman "haddeseni" dediğini aksi takdirde "kale" dediğini ifade eder".

"İbn İshak Bağdat'a geldiğinde Kelbi'den (İbrahim b. Halid, ö.240/854) ve diğerlerinden rivayet edenlere dikkat etmezdi" sözüyle de Ahmed b. Hanbel, İbn İshâk'ı eleştirmiş ve "hüccet değildir."³⁶ demiştir. Ahmed b. Hanbel'den gelen diğer bir rivayette ise İbn İshâk hakkında o, şöyle demiştir: "Megâzî ve benzeri konularda onun rivâyetleri yazılır, helal ve haram konusuna gelince—elini uzatıp parmaklarının birbirine geçirerek—bunun benzerine muhtaçtır."³⁷ demiştir.³⁸ Yine şunu söylemiştir "O, tedlisi çok biridir. Bana göre onun hadisinin en güzeli (ahsen) "ahberani" ve "semi'tü" ifadeleriyle söyledikleri hadislerdir."³⁹

Şüphesiz İbn İshâk hakkında değerlendirmelerde bulunan âlimler sadece bunlardan ibaret değildir. Birçok kimse onun hakkında değerlendirmelerde bulunmuştur.⁴⁰ İbn Seyyidinnâs'a göre, bu değerlendirmelerden ortaya çıkan gerçek şudur: Bu âlimlerin bir kısmı, ahkâm dâhil onun rivayetleriyle ihticâc ederken, diğer bir kısmı ise Şîlik,⁴¹ Kaderci ve tedlis gibi çeşitli nedenlerden dolayı ondan yüz çevirmişlerdir. Doğruluğu da reddedilmiş değildir.⁴² Nitekim Buhârî, onun rivâyetiyle delil getirmiş; Müslim, mutâba'at şeklinde ondan hadis tahric etmiştir.

³⁴ İbrahim b. sa'd b. İbrahim b. Abdurrahman b. Avf ez-Zührî, Ebû İshâk el-Medenî,(108-183), bu kitapta İbn İshâk'tan megâzî haricinde, ahkâma dair on yedi bine yakın hadis rivayet etmiştir. Bu kitapta İbn İshâk tedlisten uzaktır. Bkz. İbn Hacer, Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalanî, *Tehzibu't-tehzib*, Müessesu'r-Risâle yayımları, y.y. t.y. I, 66.

³⁵ Nevevî, Tedlis: "hoca ile aynı asırda yaşamış olup ondan işitmediği halde 'kâle fülânün' veya 'an fülânin' diyerek işittiğini ima edecek biçimde rivayet etmesi" şeklinde tarif etmiştir. Suyûtî, Celaladdin Abdurrahman b. Ebu bekir, *Tedribu'r-râvî*, Dar İbn el-Cevzî yay., 1. Bsk. Demâm, 1431. I, 342.

³⁶ İbn Seyyidinnâs, *Uyûnü'l-eser*, I, 61.

³⁷ Onu destekleyecek, takviye edecek, demek istiyor; İbn Seyyidinnâs, *Uyûnü'l-eser*, I, 61.

³⁸ İbn Seyyidinnâs, *Uyûnü'l-eser*, I, 61.

³⁹ İbn Seyyidinnâs, *Uyûnü'l-eser*, I, 61.

⁴⁰ İbn İshâk'ın hayatı ve onun hakkında yapılan değerlendirmeler için bkz. Halife b. Hayyât, Ebu Ömer el-Leysî, *Tabakât*, thk: Ekrem Ziya Umerî, Dâr Taybe yayımları, 2. Bsk., Riyad 1982, s. 271 ; Buhârî, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail, *et-Târîhu'l-Kebîr*, thk: Seyyid Hâsim en-Nedvî, Dârü'l-Fıkr yay. Beyrut t.y. ; Hatîbu'l-Bağdâdî, Ebu Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit, *Târîhu Bağdâd*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye yay., Beyrut t.y. I, 231-232; İbn Seyyidinnâs, *en-Nefhu's-şezi fî şerhi cammii't-Tirmizî*, thk. Ahmed Ma'bed Abdülkerim, I. Bsk. Daru'l Asime yay. , Riyad 1409, I, 730-791; İbn Hallikân, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr, *Vefeyyâtu'l-a'yân ve enbâu ebnâi'z-zamân*, thk: İhsan Abbas, Dâr Sâdır yayımları, 1. Baskı, Beyrut 1971, IV, 276; Zehebî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Tezkiretü'l-huffâz*, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye yay. , 1. Bsk. Beyrut, 1998, I, 130; İbn Hacer, Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalanî, *Tehzibu't-tehzib*, Müessesu'r-Risâle yay. , y.y. t.y. III, 504-507; *Takribu't-tehzib*, thk. Ebu'l-Eşbâl Sağır Ahmed Şağîf, Daru'l Asime yay. , Riyad, t. y. s. 825; ayrıca bkz. Horovitz, Josef, *İslâmî Tarihçiliğin Doğusu, İlk Siyer/Megâzî Eserleri ve Müellifleri*, çev: Ramazan Altınay- Ramazan Özmen, Ankara Okulu Yay. Ankara, 2002; Faruk Hamâde, *Mesâdiru's-Sireti'n-nebevviyye ve takvîmuhâ*, Dârü'l-Kalem yay., 3. Bsk., Dimeşk 1424/2002, s. 89-93; Ebu Suaylik, Muhammed Abdullah, *Muhammed b. İshâk imâmu ehli'l-meğâzî ve's-siyer*, Dârü'l-Kalem yay., Dimeşk 1415/1994; Mustafa, Fayda, "İbn İshâk", *DİA*, İstanbul 1999, XX, 93-96. ; Şaban öz, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*, Ankara Ün. Sosyal Bilimler Enst. Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2006; *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*, İSAR yay., İstanbul, 2008; James Robson, *İbn İshâk'ın İsnad Kullanışı(I)*, çev. Talat Koçyiğit, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Yıl: 1962, X, 117- 126; Mithat Eser, *Eseri Günümüze Ulaşan İlk Siyer Müellifi İbn İshâk'ın Güvenilirliği*, İstem • Yıl, 7, Sayı, 13 2009, s.261 – 280.

⁴¹ Şîa: "Hz. Ali'yi destekleyen, Resûl-i Ekrem'den sonra onun İmam (devlet başkanı) olduğunu söyleyen ve İmametini sadece onun ve evlâtlarının hakkı olduğuna inan kimseler." el-Cürcânî, *et-Ta'rifât*, s. 133.

⁴² Yani birçok kimse onundogruluk ve güvenilirliğini dile getirmiştir. Onun hakkında "sika", " sadûk" ve benzeri sîgalar kullanılmıştır.

Ebu'l-Hasan b. el-Kattân(Ali b. Muhammed b. Abdülmelik, ö.628) da İbn İshâk hakkında insanlar ihtilafa düştükleri için, onun hadislerinin hasen sayılması görüşündedir.⁴³

D. İbn Seyyidinnâs'ın İbn İshâk'a Yapılan Tenkitlere Verdiği Cevaplar

İbn İshâk'a yapılan bu tenkitler arasından İbn Seyyidinnâs, ciddi gördüklerine cevap vermiştir. Biz burada, İbn Seyyidinnâs'ın bu tenkitlere verdiği cevapları değerlendirmeye çalışacağız.

Tedlîs, Kaderiyye ve Şîlik ithamları ile ilgili olarak İbn Seyyidinnâs:“Bunlar tek başınaonun rivâyetlerini zayıf düşürecek ve reddini gerektirecek şeyler değildir.”⁴⁴ demiştir. (أما ما رمي به من التدليس والقدر والتشيع فلا يوجب رد روايته ولا يوقع فيها كبير وهن)

İbn Seyyidinnâs burada tedlîs çeşitleri⁴⁵ ve hükmü gibi konulara girmemekle beraber, adalet vasfını zedeleme bakımından tedlisi ikiye ayırmış ve burada İbn İshâk hakkında dile getirilen mutlak tedlîs, adaleti nakz eden tedlîse haml edilemeyeceğini belirtmiştir. Aynı şekilde Kaderiyye ve Şîlik ithamları ile ilgili olarak da bunların tek başınaonun rivâyetlerini zayıf düşürecek ve reddini gerektirecek yeterli şeyler olmadığını ancak bunlara ilave olarak cerhe sebep teşkil edecek başka hallerin⁴⁶ olması durumunda cerhin geçerli olacağını, burada ise böyle bir durumun söz konusu olmadığını belirtmiştir. İbn Seyyidinnâs'ın burada işaret ettiği konu, *Hadîs Usûlü* kitaplarında izah edilen bid'at ehli olan bir kimsenin hadislerini alınıp alınmaması konusudur. Cerh sebepleri arasında sayılan bid'at, bir râvide bulunması durumunda: Eğer bid'atından dolayı o, kimse tekfir ediliyorsa İmam Nevevî'nin belirttiği gibi böyle bir kimsenin hadisi ile ihticâc edilemeyeceği üzere ittifak hâsıl olmuştur.⁴⁷ Ancak başkalarını bid'atlarına dâvet etmeyen ve yalan söylemeyi büyük günah sayan bazı bid'at ehlinden olanların hadîslerini alıp almamak hususunda farklı görüşler ileri sürülmüştür⁴⁸.

Abdullah b. Numeyr, “İbn İshâk kaderci olmakla ile itham olunmuştur, hâlbuki o, bu ithama insanların en uzağı idi.”⁴⁹ dediği halde. Şaban Öz, İbn İshâk'ın “Kaderî İthamı” başlığı altında İbn Numeyr'in bu sözünü yanlış tercüme ederek “İbn İshâk kader konusunda insanların en aşırısı idi.”⁵⁰ şeklinde aktarmıştır. Hâlbuki İbn Numeyr, İbn

⁴³ Bkz. İbn Seyyidinnâs, *Uyûnü'l-eser*, I, 62.

⁴⁴ İbn Seyyidinnâs, *Uyûnü'l-eser*, I, 63.

⁴⁵ Tedlis çeşitleri ve hükmü için bkz. Suyûtî, *Tedribu'r-râvî*, I, 342-353; Talât Koçyiğit, *Hadîs Usûlü*, Türkiye Diyanet Vakfı yay., 4. Baskı, Ankara, 2004, s. 79-82; Tedlis ve Mursel-i hafî arasındaki fark için bkz. İbn Hacer, Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Hacer el-Askalânî, *Nüzhetu'n-nazar fi tavzihi nuhbetü'l-fiker fi mustalahi ehli'l-eser*, thk. Nureddin İtr, Dar el-Hayr yay., 2. Bsk. Dımaşk, 1993, s. 82.

⁴⁶ Örnek olarak: bid'at sahibi olan bir kimsenin, başkalarını da bid'atlarına dâvet etmesi gibi.

⁴⁷ Nevevî, Muhyüddin Ebû Zekeriya Yahya b. Şerfeddin en-Nevevî, *et-Takrib ve't-teysir li ma'rifeti Süneni'l-Beşiri'n-Nezir*, Dar el-Canan yay., 1. Bsk. Beyrut, 1986, s. 42.

⁴⁸ Bkz. Es-Suyûtî, *Tedribu'r-râvî*, I, 490-500.

⁴⁹ Bkz. İbn Seyyidinnâs, *Uyûnü'l-eser*, I, 56.

⁵⁰ Bkz. Şaban Öz, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*, Ankara Üniv. Sosyal Bilimler Enst. Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2006, s. 285.

İshâk'ın kaderci olduğunu söylemiyor“İbn İshâk kaderci olmakla ile itham olunmuştur”, diyor ve onun bundan uzak olduğunu belirtiyor. Üstelik İbn Seyyidinnâs, İbn Numeyr'in bu sözünü İbn İshâk'ı tenkit eden âlimler başlığı altında değil onu güvenilir kabul eden ve onu öven âlimlerin sözleri içerisinde zikretmiştir. Ayrıca Şaban Öz kendisi de İbn İshâk'ın kader görüşüne sahip olduğunu söylemenin zor olduğunu belirtmiştir.⁵¹ Öte yandan İbn İshâk'ı kaderci olmak ile itham edenlerin sözleri içerisinde de onu aşırılıkla itham edenlere rastlamadık. Dolayısıyla İbn Seyyidinnâs'ın da belirttiği gibi ve *Hadîs Usûlû* kitaplarında:“Bu hallerden birisinin de bid'at ehli olan bir ravi başkalarını bid'atlarına dâvet ediyorsa hadisi ile ihticâc olunmaz”⁵² şeklinde ifade edilen durumun İbn İshâk için da söz konusu olmadığı anlaşılmaktadır.

Mekkî b. İbrahim (126-215),(Yüce Allah'ın) sıfatlarıyla ilgili hadisler zikrettiğinden dolayı Muhammed b. İshâk'tan nefretedip hadisini terk ettiğini söylemiştir. İbn Seyyidinnâs'a göre bu durum cerhe sebep teşkil etmiyor. Özellikle hadis bir hüküm veya emir içeriyorsa seleften bir grup te'vili ile birlikte olması şartıyla, bu türden müşkil hadislerin rivayetine ruhsat vermişlerdir.⁵³ Muhtemelen İbn İshâk'ın rivâyette bulunduğu hadisler bu tür hadislerdendir.Es-Sehâvî de “Allah'ın sıfatlarını konu edinen hadisler ve benzerleri şeylerde, anlamayan kimselerin yanında te'viliyle beraber anlatılması dışında, bu konulardan kesinlikle uzak durmak gerektiğini”⁵⁴ söylemiştir.

Medinelilerin, Yezîd b. Hârûn'a, İbn İshâk hakkında: “Bize ondan rivâyet etme, biz onu (sizden) daha iyi biliyoruz.”⁵⁵ meâlindeki sözlerle itiraz ederek İbn İshâk'ın hadislerinden uzak durduklarını ifade ettikleri rivayette ise niçin böyle davrandıklarına dair bir açıklama bulunmamaktadır. Açıklama olmayınca da zan ile cerh etme durumu ortaya çıkmaktadır. Halbuki makbul olan bir adalete, cerh zannettiğimiz bir şey ile mukavemet etme hakkına sahip değiliz. Ayrıca Medinelilerin, İmam Mâlik ve Hişam b. Urve'yi taklit ederek İbn İshâk hadislerinden uzak durmuş olmaları uzak bir ihtimal de değildir.⁵⁶

“Muhammed b. İshâk'ın hadisini ancak Allah için terk ettim ve şahitlik ederim ki o, yalancıdır.”⁵⁷ diyen Yahyâ b. Saîd el-Kattân ve aşağıda aktaracağımız rivâyetin senedinde isimlerini zikredeceğimiz Mâlik ve Vüheyb b. Halid'in İbn İshâk'ı tekzip ederek hadislerini terk etmelerinin sebebi olarak İbn Seyyidinnâs, onların Hişam b. Urve'ye tabi olmaları ve onu taklid etmelerini göstermiştir.

⁵¹ Şaban Öz, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*, s. 286.

⁵² Bkz. Es-Suyutî, *Tedribu'r-râvî*, I, 492.

⁵³ İbn Seyyidinnâs, *Uyûnü'l-eser*, I, 63.

⁵⁴ Sehâvî, Şemseddin Muhammed b. Abdurrahman, *el-İ'lân bi't-tevbîh limen Zemme't-tarih*, thk. F. Rosenthal, Dâru'l-Bâz yay. Mekke, t.y. s. 116.

⁵⁵ İbn Seyyidinnâs, *Uyûnü'l-eser*, I, 60.

⁵⁶ İbn Seyyidinnâs, *Uyûnü'l-eser*, I, 63.

⁵⁷ İbn Seyyidinnâs, *Uyûnü'l-eser*, I, 61.

İbn Seyyidinnâs'ın işaret ettiği rivâyet şu şekildedir: “Yahyâ b. Saîd, Vüheyb b. Halid, bana, ‘Muhammed b. İshâk yalancıdır.’ dedi. Ben de, “Vüheyb’e onun yalancı olduğunu nereden biliyorsun” diye sordum. O: ‘Bana Mâlik b. Enes söyledi.’ dedi. Bunun üzerine Mâlik’e sordum. O, ‘Bana Hişâm dedi.’ dedi. Hişâm’a sorunca: ‘O, hanımım Fâtıma bnt. el-Münzir’den rivâyet ediyor. Fâtıma benimle evlendiği zaman 9 yaşında idi ve o Allah’a kavuşuncaya kadar onu kimse görmedi.’ dedi.”⁵⁸

İbn Seyyidinnâs bu rivâyeti tenkite tabi tutmadan, Yahyâ el-Kattân ve bu rivâyetin senesinde ismi geçen diğerlerinin İbn İshâk'ı tekzib etmelerinin sebebi olarak Hişâm'ı taklid ettiklerini söylemiştir. Aynı şekilde İbn Hacerde bu konuda Vüheyb ve el-Kattân'nın Mâlik ve Hişâm b. Urve'yi taklid ettiklerini söylemiştir.⁵⁹ Ancak Zehebî bu rivâyeti Süleyman b. Dâvud'tan aktardıktan sonra, “Bu hikâye Süleyman'ın uydurmasıdır. Hikâyenin batıl olduğu da ortadadır. Zira Fâtıma 9 yaşındayken eşi Hişâm henüz doğmamıştı çünkü o, yaşı itibarıyla Hişâm'dan 10 küsur sene büyüktür.”⁶⁰ diyerek bu rivayeti tenkit etmiştir.

İbn Seyyidinnâs, Hişâm b. Urve'nin İbn İshâk hakkındaki tenkitlerine, Ahmed b. Hanbel ve Ali b. el-Medinî'nin verdiği cevapların yeterli olduğunu belirtmiştir.⁶¹ Onların verdikleri cevapları, yukarıda aktarmıştık. İbn Seyyidinnâs'ın onların cevapları ile iktifa etmesi, bu konuda onlara muvafakat ettiğini göstermektedir.

İbn Numeyr'in “İbn İshâk, meçhul kimselerden batıl hadisler rivayet ediyor” şeklindeki tenkiti İbn Seyyidinnâs'a göre hem yersiz hem de ilginçtir. Yersizdir, çünkü eğer İbn İshâk'ın güvenirliliği ve adaleti hakkında hiçbir şey nakledilmemiş olsaydı İbn İshâk ile kendisinden rivâyet ettiği kişi arasında, bu ithamın hangisine hamledilmesi tereddüdü oluşurdu. Fakat İbn İshâk'ın güvenirliliği ve adaleti birçok kimse tarafından nakledildiği için, buradaki itham İbn İshâk'a değil, işaret olunan o, meçhullere haml edilir. Ayrıca İbn Numeyr'in eleştirisi ilginçtir. Zira Süfyân es-Sevrî (ö. 161/778) ve başka kişileri de meçhul kimselerden hadis rivâyet etmişlerdir.⁶² İbn Seyyidinnâs, cevabının sonunda: “Böyle bir durumda en fazla yapılacak şey, meçhul kimselerden rivayet ettiği hadisi reddetmek, maruf kimselerden rivayet ettiği hadisi kabul etmektir.”⁶³ diyor. Ancak İbn Numeyr'dan aktardığı rivâyette zaten İbn Numeyr'in kendisi de “İbn İshâk, tanınmış kişilerden hadis dinleyip rivâyet ettiği zaman, saduktur ve hadisi hasendir.”⁶⁴ demiştir. İbn Seyyidinnâs'ın İbn Numeyr'a ayrıca cevap vermesi ilginçtir.

⁵⁸ İbn Seyyidinnâs, *Uyûnü'l-eser*, I, 61.

⁵⁹ İbn Hacer, , *Tehzîbu't-tehzîb*, III, 507.

⁶⁰ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, thk: Şuayb el-Arnâvût-Ali Ebû Zeyd, Müessesetu'r-Risâle yay., 2. Bsk., Beyrut, 1972, VII, 49.

⁶¹ İbn Seyyidinnâs, *Uyûnü'l-eser*, I, 63.

⁶² Süfyân es-Sevrî'nin meçhul kimselerden hadis rivâyet ettiğine dair rivâyet için bkz. İbn Seyyidinnâs, *Uyûnü'l-eser*, I, 64.

⁶³ İbn Seyyidinnâs, *Uyûnü'l-eser*, I, 64.

⁶⁴ İbn Seyyidinnâs, *Uyûnü'l-eser*, I, 59.

a. İbn Seyyidinnâs'ın Ahmed b. Hanbel'in Tenkitlerine Verdiği Cevaplar

İbn İshâk'a bazı ciddi tenkitlerde bulunan âlimlerden biri de Ahmed b. Hanbel'dir.⁶⁵ Ahmed b. Hanbel'in onun hakkında görüşleri farklılık arz etmekle birlikte, İbn İshâk hakkında "Hasenü'l-hadis" tabirini kullanması, Mâlik'in İbn İshâk hakkındaki görüşlerini kabul etmediğini göstermesi açısından önemlidir. Ayrıca Hişam b. Urve'nin, İbn İshâk hakkındaki sözlerine de :“Niye inkâr ediyor ki? Belki de (İbn İshâk Fâtıma'den) izin istemiş o da ona izin vermiştir.” şeklindeki cevabıyla İbn İshâk'ı savunmuş ve Hişam b. Urve'nin İbn İshâk'ı yalancılıkla itham etmesinide reddetmiştir. Ayrıca Ahmed b. Hanbel'in oğlu, babasının İbn İshâk'tan hadis yazdığını beyan etmiştir. Ancak Ahmed b. Hanbel'in kendisi, İbn İshâk'a, müfesser cerh⁶⁶ sayılan bazı ciddi tenkitlerde bulunmuştur. İbn Seyyidinnâs, onun tenkitlerine tek tek cevap vermiştir.

Ahmed b. Hanbel, “Onun bir cemaatten tek bir hadis rivayet edip şunun sözünü bunun sözünden ayırt etmeden hadis rivayet ettiğini gördüm.”⁶⁷ diyerek İbn İshâk'ı tenkit etmiş ve bu sebepten bir hadis ile infirad ettiği vakit hadisini kabul etmeyeceğini söylemiştir. İbn Seyyidinnâs, Ahmed b. Hanbel'in bu tenkidini kökten reddetmiyor. Fakat ona göre, her ne kadar cemaat birçok kişiden oluşuyorsa da kendilerinden nakledilen lafızları aynı olabilir, bu durumda zaten sıkıntı olmaz. Lafızları aynı olmaması takdirinde, cemaatten nakledilen mana aynı olabilir. Bu takdirde rivâyet “manânın rivâyet edilmesi (rivâyet bi'l-mânâ)”⁶⁸ babına girmektedir ve bunun naklide âlimlerin çoğuna göre caiz görülmüştür. Nitekim konuyla ilgili olarak Vâsile b. Eska “Size mana olarak bir hadis naklettiğimde bu sizin için kâfidir.” derken Muhammed b. Sîrîn de “Ben, on kişiden hadis işitirdim. Bunların lafzı farklı, manası birdi.”⁶⁹ demektedir. İbrahim el-Harbî de bunun bir ayıp olmadığını söylemiştir.⁷⁰

Ahmed b. Hanbel'in “İbn İshâk, hadis rivâyet etmeye hevesliydi. İnsanların kitaplarını alır, kendi kitaplarının arasına koyardı.”⁷¹ (kendi mesmuatlarıymış gibi gösterirdi) sözüne gelince, bir hadisin râvinin mesmuatları arasında olmadığı halde rivâyet ettiği tespiti yapılmadıkça cerh meydana gelmez. Bu tespitten sonra onun o, hadisi aktarırken hangi eda siğâlarını kullandığına bakılmalıdır. O, açık olarak sima'ı (dinlemeyi) gerektirmeyen lafızlar kullanmışsa bunun hükmü müdellislerin hükmüne girer. Bu

⁶⁵ Ahmed b. Hanbel'in, İbn İshâk hakkında yaptığı tenkitlerin tamamı için bkz. *Mevsû'atü akvâl'l-İmam Ahmed b. Hanbel fi ricâl'l-hadis ve ilelihi*, haz. ve düzenleyen: es-Seyyid Ebu'l-Me'âtü en-Nurî, vd., 1. Bsk. Alemu'l-kütüb yay., Beyrut 1997, III, 235-240.

⁶⁶ Müfesser cerh: Râvîyi, sebeplerini de açıklayarak, adalet ve zabt sıfatlarının birini veya her ikisini tam olarak taşımadığını söyleyip tenkid etmektir. Abdullah Aydınlı, *Hadis Istilahatları Sözlüğü*, s. 48.

⁶⁷ İbn Seyyidinnâs, *Uyûnü'l-eser*, I, 59.

⁶⁸ Manâ üzere rivâyeti caiz görenlerden bazıları şunlardır: Ali b. Ebî Tâlib, Abdullah b. Abbâs, Hasan Basrî, Amr b. Dinâr. Fakat Kâdî İyâz, “manâ üzere rivâyet konusunda kapıyı kapatmak gerektiğini söylemiş, Nureddin İtr de, hadisler yazılı hale geldiğinden mana üzere rivâyete ihtiyaç kalmamıştır dolayısıyla mana üzere rivâyetin cevazı bitmiştir” demiştir. Bu konu için bkz. ibn Hacer, *Nüzhetü'n-nazar fi tavzihi nuhbetü'l-fiker fi mustalahi ehli'l-eser*, s. 94-95; Koçyiğit, *Hadîs Usûlü*, s. 220-221.

⁶⁹ İbn Seyyidinnâs, *Uyûnü'l-eser*, I, 64.

⁷⁰ İbn Seyyidinnâs, *Uyûnü'l-eser*, I, 70.

⁷¹ İbn Seyyidinnâs, *Uyûnü'l-eser*, I, 60.

durumda o lafızların delalet ettikleri mana incelenmedikçe onun hakkında söz söylemek hoş olmaz. Yok, işitmediği halde sima'ı belirterek bir rivayette bulunuyorsa bu şüphesiz açık bir yalan, sırf uydurmadır. Ancak bu ifadelerin anlaşılmasında başka çıkar yol kalmayınca kadar bunu İbn İshâk'a atfetmek hoş olmaz.⁷²

Ahmed b. Hanbel, yine "O, Kelbi'den ve diğerlerinden rivayet edenlere dikkat etmezdi."⁷³diyerek İbn İshâk'ı tenkit etmiştir. İbn Seyyidinnâs göre, Kelbi zayıf sayıldığı için Ahmed b. Hanbel İbn İshâk'ı zayıf kimselerden rivayette bulunmakla cerh etmiştir. Zayıflardan rivayet eden bir kişi için iki durum söz konusu olabilir:

a) Ya zayıf kişinin ismini açıkça belirtir.

b) Ya da gizler.(tedlîs)

Zayıf kişinin adını açıkça belirtiyorsa bunda abartılacak bir durum söz konusu değildir. Çünkü râvi ya durumunu bilmediği halde bir şahıstan rivayet etmiştir, ya da durumunu bilmektedir ve sorumluluktan kurtulmak için o şahsın ismini açıkça zikretmektedir. Tedlîs yapıyorsa o zaman da ya naklettiği kişinin zayıflığını bilerek ya da bilmeyerek bunu yapmaktadır ki bilmiyorsa durum yukarıdakine benzer. Fakat naklettiği kişinin zayıflığını biliyor da, o, haberin revaç bulup sıdk ehlinin haberlerinden olmadığı halde öyle zannedilsin amacı ile o zayıf kişiyi gizliyor, değiştiriyor veya üzerini örtüyorsa bu, yapan için bir cerh sebebidir ve büyük bir vebaldır. Halbuki Ahmed b. Hanbel'in İbn İshâk ile ilgili söylediklerinde İbn İshak'ın zayıflığını bildiği halde tedlîs⁷⁴ yaptığını gösterecek bir durum yok ki bunun üzerine cerh bina edilsin.⁷⁵

Ahmed b. Hanbel'in bu tenkidine, ikinci olarak şöyle bir cevap da verilebilir: İbn İshak ilminin genişliğiyle ve ezberinin çokluğuyla meşhurdur. Dolayısıyla o, zayıf sayılan Kelbi ve diğer kimselerin hadisinden makbul olanı merdûd olandan ayırt edebilecek vasfa sahiptir. Bundan dolayı o, razı olduğunu yazar, razı olmadığını ise terk eder. Nitekim Ya'la b. Ubeyd (ö. 209) şöyle demiştir: "Süfyân es-Sevri bize 'Kelbi'den sakının!' dediğinde kendisine,ama sen ondan rivayet ediyorsun?, denildi o: 'Ben onun doğrusunu yalanından ayırt edebiliyorum.'⁷⁶ diye cevap verdi."

Ayrıca İbn İshâk'ın Kelbi'den naklettiği rivayetlerin çoğu neseb, insanların halleriyle ilgili olan haberler, Eyyamü'l-Arap ve onların yaşayışları gibi kendisinden ahkâmın nakledilmediği, nakletmeye birçok insanın müsamaha gösterdiği hususlarla ilgilidir. Üstelik bu konular İmam Ahmed'in de nakletmeye ruhsat verdiği ve hatta Yahya

⁷²İbn Seyyidinnâs, *Uyûnü'l-eser*, I, 64.

⁷³İbn Seyyidinnâs, *Uyûnü'l-eser*, I, 61.

⁷⁴İbn Seyyidinnâs'ın tedlîs ilgili söylediklerine ilaveten ayrıca bkz. James Robson, *İbn İshâk'ın İsnad Kullanışı(I)*, çev. Talat Koçyiğit, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Yıl: 1962, X, 119.

⁷⁵İbn Seyyidinnâs, *Uyûnü'l-eser*, I, 65.

⁷⁶İbn Seyyidinnâs, *Uyûnü'l-eser*, I, 65.

b. Ma'in gibi ahkâmla diğer konuları nakletmeyi aynı seviyede tutanların dahi ruhsat verdiği konulardır.⁷⁷

Ahmed b. Hanbel'in oğlu Abdullah'ın: "Babam, sünen (halel haram) konusunda onunla hüccet getirmezd⁷⁸" sözüne gelince, İbn Seyyidinnâs'a göre Ahmed b. Hanbel, İbn İshâk'ın bilgisinin çoğunu oluşturan siyer ve megâzide, sünen dışındaki müsamahasını görünce, onun sünenle ilgili rivayetlerini de diğer rivayetlerine kıyas etmiş ve onun hakkında genelleme yapmıştır. İbn Seyyidinnâs'a göre Ahmed b. Hanbel'in bu konuda genelleme yapması, İbn İshâk'ın güvenilir olduğuna hükmedenlerin görüşüyle zıt düşmektedir⁷⁹. Ayrıca yukarıda aktardığımız üzere babasının İbn İshâk'tan hadis yazdığını kendisi beyan etmiştir. Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'ine bakıldığında da İbn İshâk'tan çok sayıda hadis tahrir ettiği görülecektir.⁸⁰ Kanaatimizce Ahmed b. Hanbel onun hadisi ile ihticâc etmeseydi binlerce hadis içerisinde seçip derlediği bu eserde onun hadislerine yer vermezdi. Buna göre Ahmed b. Hanbel'in İbn İshâk için kullandığı, "Hüccet değildir"⁸¹ ifadesini de sahih derecesinde değil, belki birçok âlimin de görüşü olan, "Hasen derecesindedir" şeklinde yorumlamak mümkün olmaktadır.

b. İbn Seyyidinnâs'ın Yahya b. Ma'in'in Tenkitlerine Verdiği Cevaplar

Ahmed b. Hanbel gibi, Yahya b. Ma'in'in İbn İshâk hakkındaki görüşleri de farklılık arz etmektedir. es-Sehâvî, İbn Ma'in'in bazı kişiler hakkında farklı görüşleri arz etmesinin nedenini şöyle açıklamıştır: "Fakihların muhtelif içtihadları sonucunda mühtelif görüş ve düşünceler ortaya çıktığı gibi, İbn Ma'in de ricâl hakkında içtihad etmiştir. Birçok hadis hafızı, ricâl hakkında ona sorular sormuş, bundan dolayı da bazı kişiler hakkında onun görüş ve yorumları muhtelif olmuştur."⁸² Ayrıca İbn Ma'in'in Yahyâ el-Kattân'nın İbn İshâk'tan razı olmadığı ve ondan hadis rivâyet etmediğini söylemesi⁸³ de onun İbn İshâk hakkındaki görüşlerinde Yahyâ el-Kattân'dan, etkilenmiş olabileceği ihtimalini akla getirmektedir.

İbn Ma'in'in İbn İshâk hakkında, "Sikadır, hüccet değildir" şeklindeki sözüne İbn Seyyidinnâs, "Tevsik bizim için kâfidir."⁸⁴ demiştir. Buradan anlaşılan İbn Ma'in ve İbn Seyyidinnâs, hucce ve sika tabirleri arasında bir ayrıma gitmişlerdir. Hadis tenkitçilerinin kullandığı bu tür tabirler bir hadisçiden diğerine değişebilmektedir. Hatib el-Bağdâdî,⁸⁵ İbn

⁷⁷ İbn Seyyidinnâs, *Uyûnü'l-eser*, I, 65.

⁷⁸ İbn Seyyidinnâs, *Uyûnü'l-eser*, I, 59.

⁷⁹ İbn Seyyidinnâs, *Uyûnü'l-eser*, I, 65.

⁸⁰ İbn İshâk'tan, alınan hadislerin bazıları için bkz. Ahmed b. Hanbel, Ebu Abdillâh es-Şeybânî, *Müsned*, thk. Suayb el-Arnâvût vd., Müessesetu'r-Risâle yay., 1. Bsk. Beyrut 1995. ; I, 259, 352, 389; II, 43, 59, 146, 226, 272, 467; III, 12, 111, 121, 184, 194; IV, 16, 158, 207, 209, 215.

⁸¹ İbn Seyyidinnâs, *Uyûnü'l-eser*, I, 61.

⁸² Sehâvî, *el-Îlân bi't-tevbih limen zemme't-tarih*, s. 342.

⁸³ İbn Seyyidinnâs, *Uyûnü'l-eser*, I, 59.

⁸⁴ İbn Seyyidinnâs, *Uyûnü'l-eser*, I, 65.

⁸⁵ Bkz. Hatîbu'l-Bağdâdî, Ebu Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit, *el-Kifâye fi ilmi'r-rivâye*, thk, Ebû Abdillâh es-Sûrkî-İbrahim Hamdî el-Medenî, Mektebetü'l-İlmiye yay., Medine, t.y. s. 22.

Ebî Hâtîm ve İbn Salâh⁸⁶ bu tabirler arasında bir ayrıma gitmemişlerdir. Bunlara göre ta'dîle delâlet eden tabirlerin derece bakımından en yükseği, 'hucce' veya 'sika'dır. Cerh tabirleri içinde derece bakımından en düşüğü ise, 'kezzâb' veya 'sâkî' tabirlerdir. Durum böyle olunca da İbn Ma'in ve diğerlerinin İbn İshâk hakkında kullandıkları tabirlerin farklılık arz ettiklerini de göz önünde bulundurmak gerekir. Biz burada konumuz olmadığı için bu ifadelerin tafsilatına girmiyoruz. Ancak İbn Ma'in'nin İbn İshâk hakkındaki bu görüşünü takviye edecek diğer bir ifadesine değinmek istiyoruz: İbn Ma'in'nin İbn İshâk hakkında aktardığımız görüşleri arasında "Leyse bihi be's"⁸⁷ ifadesi de geçmektedir. Hatib'in senediyle birlikte İbn Ebî Heyseme'den aktardığı bir rivâyette İbn Ma'in, bu ifadeyi şöyle açıklamıştır: "İbn Ebî Heyseme, İbn Ma'in'e dedim ki birisi hakkında, 'Leyse bihi be's' ve'falan zayıftır.' diyorsun. O dedi ki: 'Ben sana, Leyse bihi be's, dediğim zaman o kişi sikadır; zayıftır dediğim zaman o kişi sika değildir, hadisi yazılmaz."⁸⁸ İbn Salâh da bu rivâyeti aktardıktan sonra: "Rivâyetten de anlaşılacağı üzere İbn Ma'in'in bu görüşü kendisine has görüşüdür."⁸⁹ demiştir. Aynı zamanda bu rivâyet gösteriyor ki cerh ve ta'dilde kullanılan tabirler, söyleyen kişiye göre farklılıklar gösterebilmektedir.

İbn Ma'in'in, "Farzlar (ahkâm) konusunda İbn İshâk'ı hüccet göstermek istemem."⁹⁰tenkitine ise İbn Seyyidinnâs, Ahmed b. Hanbel'e bu konuda verdiği cevabın burada de geçerli olduğunu belirtmiştir. Ayrıca "Yahya b. Ma'in'nin bu konuda bilinen (maruf) görüşü, ahkâmla diğer konulardaki rivayetleri aynı seviyede tutması ve mutlak manada ya kabul ya da reddetmesi yönündedir."⁹¹ demiştir.

İbn Ma'in'in, İbn İshâk hakkında yukarıda aktardığımız: "Sebtün fi'l-hadis"⁹², "Zayıftır.", "hüve indi sakîm Leyse bi'l-kavi"⁹³ gibi sözlerinden anlaşılan ta'dil ve cerh birbiriyle çekişme halindedir. Fakat diğer sözlerinden farklı olarak, "Farzlar (ahkâm) konusunda onu hüccet göstermek istemem." ifadesi ile ilgili olarak her ne kadar İbn Seyyidinnâs, onun bilinen (maruf) görüşü, ahkâmla diğer konulardaki rivayetleri aynı seviyede tuttuğunu belirtmişse de sanki İbn Ma'in burada ahkâm ile megâzî rivâyetleri arasında bir ayrım yapmıştır. Yaptığı bu ayrıma da İbn Seyyidinnâs'ın maruf dediği görüşün mukabili olarak, İbn Ma'in'in gayri maruf görüşüdür, denebilir. Buna göre, İbn Ma'in'in, İbn İshâk hadislerini hasen kabul ettiğini söylemek mümkün olmaktadır.

"Yahyâ b. Sa'id'in İbn İshâk'ı tenkit edip hadislerini terk etmesinin sebebi ile ilgili olarak İbn Seyyidinnâs şunu söylemektedir: "Muhtemelen Yahyâ b. Sa'id, Mâlik'i taklit

⁸⁶ İbnu's-Salâh, Ebu Amr Osman b. Abdurrahman, *Ulûmu'l-hadîs*, Mektebetü'l-Ferâbî yay. 1.bsk. y.y., 1984, s. 61.

⁸⁷ İbn Seyyidinnâs, *Uyûnü'l-eser*, I, 58.

⁸⁸ Hatîbu'l-Bağdâdî, *el-Kifâye fi ilmi'r-rivâye*, s. 22.

⁸⁹ İbnu's-Salâh, *Ulûmu'l-hadîs*, s. 61.

⁹⁰ İbn Seyyidinnâs, *Uyûnü'l-eser*, I, 61.

⁹¹ İbn Seyyidinnâs, *Uyûnü'l-eser*, I, 66.

⁹² Yani adâlet ve zabt sahibi güvenilir râvî. Böyle bir râvinin rivâyet ettiği hadis delil olarak alınır. Aydın, s. 273.

⁹³ Hakkında bu sîga kullanılan râvinin rivâyet ettiği hadis, başka bir senedinin olup olmadığını araştırmak ve ona göre değerlendirmek üzere alınır. Aydın, s. 163.

etmiştir. Çünkü o, Hişâm'ın, İbn İshâk hakkındaki sözlerini Mâlik'ten rivâyet etmiştir." ⁹⁴yani: Yahyâ b. Sa'id'in, Mâlik'ten etkilendiği görüşündedir.

İbn Seyyidinnâs, İbn İshâk'a yöneltilen tenkitlerden (ta'n), kendisinin ciddi gördüklerine bu şekilde cevap vermiş, bunların dışındakileri ise müfesser olmayan cerhler⁹⁵ ve ta'dil gerektiren çelişkili ifadeler olarak nitelemiş ve bu tür tenkitlere cevap verme gereğini duymamıştır.

İbn Seyyidinnâs, İbn İshâk'ın hadisini sahih kabul ederek ahkâm konusunda onunla ihticâc edenlerden birinin de Et-Tirmizî (ö. 279/892) olduğunu belirterek İbn İshâk'ın âlimler tarafından tanındığını ve kendisinden birçok ravinin hadis rivayet ettiğini, bundan dolayı da ona yöneltilen butenkitlere, cevap verme gereğini hissettiğini şu şekilde izah etmiştir:

"İbn İshâk'a yöneltilen tenkitlere, cevap vermeye bizi sevk eden amil, bu tenkitlere karşı âlimlerin onu ta'dil ve sena etmiş olmasıdır. Eğer bu âlimlerin ta'dil ve sena ifadeleri olmasaydı onun haberlerini reddetmeye, biraz cerh bile yeterdi. Çünkü önceden durumu meçhul olan veya kimse tarafından ta'dil edilmeyen birinin reddi için müfesser olsun veya olmasın biraz cerh yeterlidir." ⁹⁶

İbn Seyyidinnâs, İbn İshâk'a yapılan tenkitlere cevap verirken birçok kişinin bu konuda, Mâlik ve Hişâm'ı taklit ettiğini belirtir. O, Mâlik ve Hişâm'ın İbn İshâk hakkında olumsuz düşünceler taşımasının nedeni ve aralarındaki munakaşenin sebebi hakkında ayrıntılı bilgiyi İbn Hıbbân'dan(ö. 354/965) aktarmıştır. İbn Hıbbân'nın yaptığı açıklamalar için, "Yürekte gizli olanı ortaya dökmüş." nitelemesinde bulunan İbn Seyyidinnâs, bunulada ona muvafakat ettiğini göstermiştir. Ebû Hâtim İbn Hıbbân, *es-Sikât* adlı eserinde İbn İshâk'ı zikretmiş ve şöyle demiştir:

"İbn İshâk aleyhinde iki kişi-Hişâm ve Mâlik- konuşmuştur. Hişâm, onun Fatıma'dan hadîs dinlediğini inkâr ediyor. Oysa Hişâm'ın söyledikleri ile kişi hadiste cerh edilmez. Çünkü Tabînden Esved ve Alkame gibi kişiler, Aişe'den onu görmeden, sesini işiterek hadîs dinlemişlerdir. Aynı şekilde İbn İshâk da aralarında bir örtü olduğu halde Fatıma'dan, onu görmeden, onun söylediklerini dinlemiştir. Mâlik konusuna gelince o, İbn İshâk'ı sadece bir kere tenkit etmiş, sonra bu tenkitinden dönmüştür. Şöyle ki: Hicâz'da insanların neseblerini ve eyyâmını İbn İshâk'tan daha iyi bilen yoktu ve o Mâlik'in Zû Asbah'ın mevâlisinden olduğunu iddia ediyordu. Mâlik ise kendisinin aslen Zû Asbah'tan olduğunu iddia etmekteydi. Böylece aralarında munakaşa çıktı. Mâlik, *Muvattâ'*yı tasnif edince İbn

⁹⁴ İbn Seyyidinnâs, *Uyûnü'l-eser*, I, 65.

⁹⁵ Müfesser olmayan cerh: Râvîyi, sebeblerini açıklamaksızın, adalet ve zabt sıfatlarının birini veya her ikisini tam olarak taşımadığını söyleyip tenkid etmektir. Abdullah Aydınlı, *Hadis İstilahatları Sözlüğü*, s. 48.

⁹⁶ İbn Seyyidinnâs, *Uyûnü'l-eser*, I, 66.

İshâk, "Onu bana getirin, ben onun baytarıyım." dedi. Bu, Mâlik'e nakledilince Mâlik, onun için "Yahudilerden rivâyet eden Deccâllerden bir deccâldır." dedi. Sonra insanlar arasında vuku bulan şeyler onların da arasında oldu. Ta ki İbn İshâk, Irâk'a gitmeye karar verdiği zaman barıştılar⁹⁷. Vedalaşırken Mâlik, İbn İshâk'a o yılki mahsulünün yarısını ve 50 dinar verdi. Mâlik'in onu tenkidi hadis yüzünden değildi. Mâlik'in İbn İshâk'ı tenkit ettiği konu, onun Nebî(sav)'in gazvelerini Müslümanolan Yahudilerden soruparaştırmasıdır. İslâmiyet'i kabul etmiş olan Yahudilerin çocukları Hayber, Kureyza, Nadîr ve buna benzer hâdiseleri atalarından hıfzetmişlerdi. İbn İshâk onlardan bu bilgileri elde etmek için onlara başvuruyordu ancak o bilgileri delil olarak kullanmıyordu. Mâlik ise sadece mutkîn (mükemmel, sağlam) ve sadûk olandan rivâyet alıp rivâyet ediyordu."⁹⁸

Ahmed b. Hanbel ve Ali b. el-Medinî'nin yukarıda aktardığımız İbn İshâk'la ilgili görüşlerini debu açıklama ile yan yana getirdiğimizde şu sonuca varıyoruz: Gerek İmam Mâlik gerekse de Hişâm b.Urve'nin İbn İshâk hakkındaki olumsuz görüşlerinin, haklı bir temeli görünmemektedir. Dolayısıyla İbn İshâk'ın ilmî konumuna, olumsuz anlamda bir etkileri söz konusu olmadığı neticesi ortaya çıkmıştır. Ancak, özellikle fıkıh ve hadiste otorite olması münasebetiyle olsa gerek, İmam Mâlik'in tenkitleri İbn İshâk üzerinde derin izler bırakmış, o günden bu güne İbn İshâk'ı tartışılan bir kişi haline getirmiştir.

İmam Mâlik ve İbn İshâk arasında yaşanan tartışmayı İbn İshâk'ın Mâlik'in nesebi konusundaki görüşüne bağlayan İbn Seyyidinnâs, bu görüşü ilk ortaya atanın İbn İshâk olmadığını, Zührî ve başkalarından da bu konuda bazı şeyler nakledildiğini belirtmiştir. Bununla birlikte İbn Seyyidinnâs, "Kişi kendi nesebini herkesten daha iyi bilir. Mâlik'in adalet ve imameti, sözünün ameline aykırı olmasına imkân vermez."⁹⁹ diyerek bir anlamda İbn İshâk'ı bu tartışmada haksız görmektedir.

İbn İshâk'ın İmam Mâlik'in kitabı (*el-Muvatta*) hakkında: "Onu bana getirin, ben onun Cihbazıyım."¹⁰⁰ demesi doğrusu şaşılacak bir şeydir. O, bunu söylemekle zor bir yokuşa tırmanmış, kendini yormuştur. Kendini mükemmellikte Mâlik'in mertebesinde sanan, onun mükemmelliğini idrak edememiştir. Umutları onu tehlikelere atmıştır. Burnu topraklarda gömülü olduğu halde, yıldızlar (gibi) olanla rekabet etmiştir."¹⁰¹ diyerek İbn Seyyidinnâs, İbn İshâk'ın İmam Mâlik'in kitabını eleştirmesini yadırgamıştır.

⁹⁷Buradan anlaşılıyor ki İmam Mâlik'in, İbn İshâk için sarfettiği "Yahudilerden rivâyet eden Deccâllerden bir deccâldır." sözünü, kırgınlık ve kızgınlık halinde sarf etmiştir.

⁹⁸ İbn Seyyidinnâs, *Uyûnü'l-eser*, I, 66-67.

⁹⁹ İbn Seyyidinnâs, *Uyûnü'l-eser*, I, 67.

¹⁰⁰ الجہیز: kapalı ve anlaşılabilir konularda mütehasıs olan kişi, anlamına gelmektedir. Bkz. Zebîdî, Muhammed b. Muhammed b. Abdurrazak el-Hüseyî, *Tâcu'l-arus min cevâhiri'l-kamûs*, Matbeatü Hükümeti Kuveyt yay. Kuveyt 1971, IX, 392; İbn Seyyidinnâs, her ne kadar burada bu ifadeyi (Cihbazıyım) kullanmışsa da, ne kendi aktarımları içerisinde ne de diğer kaynaklarda bu ifadeye rastlayamadık.

¹⁰¹ İbn Seyyidinnâs, *Uyûnü'l-eser*, I, 67.

E. İbn Seyyidinnâs'ın İbn İshâk'ı Bazı Muhaddislerle Mukayesesi

İbn Seyyidinnâs'ın İbn İshâk ile ilgili yaptığı analizlerde dikkat çeken bir husus da yaptığı aktarımlar içerisinde İbn İshâk'ın durumunu netleştirmek için cerh ve ta'dil âlimlerinin onu başkalarıyla mukayesesine yer vermesidir.

Ebû Zûr'a, Abdurrahman b. Amr'ın naklettiğine göre kendisi, Yahya b. Ma'in'e İbn İshâk'ın hüccet olup olamadığı sormuş, İbn Ma'in : "O, sikadır, ancak hüccet olanlar Ubeydullah b. Ömer ve Mâlik b. Enes'tir."¹⁰²cevabını vermiştir.

İbn Ebû Hatim: "O, bana Efleh b. Sa'id'den daha sevimlidir, onun hadisi yazılır."¹⁰³ demiştir.

Ahmed b. Hanbel: "Musa b. Ubeyde er-Rebezî mi yoksa Muhammed b. İshâk mı sana daha sevimli gelir?, sorusuna, Muhammed b. İshâk."¹⁰⁴cevabını vermiştir.

el-Berkânî: "ed-Dârakutnî'ye Muhammed b. İshâk b. Yesâr ve babasını sordum. ed-Dârakutnî, "İkisiyle de ihticâc olunmaz, ancak i'tibâr olunur."¹⁰⁵cevabını verdi.

Görülüyor ki İbn İshâk Ubeydullah b. Ömer ve İmam Mâlik ile mukayese edilmiştir. İbn Ma'in, onun sika olduğunu, diğerlerinin ise hüccet olduğuna hüküm etmiştir. Bunlardan İmam Mâlik'in durumu herkesin malumu olduğundan üzerinde durmuyoruz.

Ubeydullah b. Ömer'in tam ismi: Ebû Osmân Ubeydullah b.Ömer b. Hafs b.Âsm b. Ömer b. el-Hattâb el-Adevî el-Ömerî el-Medenî'dir (ö. 147/764). İbn Hacer'e göre "Medine'nin yedi fakihinden biridir."¹⁰⁶Hadis ilmindeki derecesini ifade etmek üzere onun hakkında "sika, imam, hâfız, sebt, hüccet, mütkin" gibi lafızlar kullanılmıştır.¹⁰⁷ Yahyâ b. Ma'in, Ubeydullah'ın hadis rivayetindeki güvenilirliğine dair şöyle demiştir: "Râvi zincirinde Ubeydullah, Kasm b. Muhammed b. Ebû Bekir ve Hz.Âişe'nin bulunduğu bir rivayet inci gerdanlık gibidir."¹⁰⁸ İbn Ma'in'in, burada vardığı hüküm yerindedir. Fakat onun bu hükmü İbn İshâk'ın değerini düşürme olarak anlaşılmamalıdır. Ancak o, adı geçenleri övmüş ve daha sıkı olduklarını belirtmiştir.

Efleh b. Sa'id (ö.156) ise kaynaklarda onun hakkında "saduk sıkı" gibi lafızlar kullanılmıştır. Müslüm ondan hadis rivayet etmiştir.¹⁰⁹ İbn Ebû Hatim'in "İbn İshâk bana

¹⁰² İbn Seyyidinnâs, *Uyûnü'l-eser*, I, 59.

¹⁰³ İbn Seyyidinnâs, *Uyûnü'l-eser*, I, 61.

¹⁰⁴ İbn Seyyidinnâs, *Uyûnü'l-eser*, I, 60- 61.

¹⁰⁵ İbn Seyyidinnâs, *Uyûnü'l-eser*, I, 59.

¹⁰⁶ Abdullah Kahraman, Ubeydullah b.Ömer'in meşhur yedi fakih arasında yer almadığını belirtmiştir. Bkz. Abdullah Kahraman "Ubeydullah b.Ömer b. Hafs", *DİA*, 2012, XLII, 25-26.

¹⁰⁷ İbn Hacer, *Tehzîbu't-tehziib*, III, 22-23.

¹⁰⁸ İbn Hacer, *Lisânü'l-mizân*, Müessesetu'r-Risâle yay., 3. Bsk. Beyrut 1986. ; VII, 514.

¹⁰⁹ İbn Hacer, *Tehzîbu't-tehziib*, I, 186-187; Zehebi, *el-Müştebih fi'r-ricâl: esmâihim ve ensâbihim*, thk. Ali Muhammed el-Bicâvî, ed-Daru'l-İlmiye yay., 2. Bsk. Delhi 1987, s. 516; Zehebi, *Mizânu'l-i'tidâl fi nakdi'r-ricâl*, I-IV, thk.: Ali Muhammed el-Bicâvî, Dâru'l-Marife Beyrut 1995. I, 274.

ondan daha sevimlidir" demesi, İbn İshâk'ın Efleh'ten daha sıkı olduğuna delalet etmektedir.

Aynı şekilde Ahmed b. Hanbel'in İbn İshâk'ı, Musa b. Ubeyde er-Rebezî'den (ö.153) üstün tutması da yerinde bir karardır. Çünkü kaynaklarda Musa hakkında "zayıf, münkerü'l-Hadis, leyse bi şeyin"¹¹⁰ gibi ifadeler kullanılmıştır.¹¹¹ Dolayısıyla İbn İshâk'a nisbeten çok aşağı bir seviyede kalmaktadır.

SONUÇ

İbn Seyyidinnâs'ın sözlerine yer verdiği Ali b. Abdullah el-Medinî, İbn Şihâb ez-Zühri, Şu'be b. Hacâc ve İmam Şafîi gibi birçok âlimin, İbn İshâk'ı övmeleri, sıdkına şehadet etmeleri, İbn İshâk'ı yalancılıkla itham edenlerin, sözlerinin reddi için yeterlidir.

İbn Seyyidinnâs, İbn İshâk'a yapılan tenkitlere verdiği cevaplarda, birçok kişinin İbn İshâk konusunda, İmam Mâlik ve Hişâm b. Urve'yi taklit ettiğini belirtir. İbn Seyyidinnâs'ın aktarımlarına göre, gerek İmam Mâlik gerekse de Hişâm b. Urve'nin İbn İshâk hakkındaki olumsuz görüşlerinin, haklı bir temeli görünmemektedir. Dolayısıyla İbn İshâk'ın ilmî konumuna, olumsuz anlamda bir etkileri de söz konusu değildir.

İbn İshâk hakkında farklı görüşlere yer veren Yahya b. Ma'in ve Ahmed b. Hanbel gibi âlimlerin görüşleri arasında karşılaştırma yaptığımızda, bunların İbn İshâk'ın rivâyet ettiği hadisleri, ahkâm konuları dâhil (helal haram) "hasen" mertebesinde gördüklerini söyleyebiliriz. Ahmed b. Hanbel, İbn İshâk'a, 'müfesser cerh' sayılan bazı ciddi tenkitlerde bulunmuş. İbn Seyyidinnâs da, onun tenkitlerini tek tek ele alarak ilmi kıstaslar çerçevesinde cevaplamıştır. İbn İshâk'ın sîret ve meğazî konusundaki önderliğini görmeyerek ona nisbet edilen tedlisi her şeyin önüne geçirenler için İbn Seyyidinnâs'ın burada Ahmed b. Hanbel'e, özellikle tedlis konusunda verdiği cevaplar önemlidir. Sonuç olarak İbn Seyyidinnâs'ın değerlendirmelerinden ortaya çıkan gerçek şudur: Âlimlerden bir kısmı, ahkâm dâhil onun rivayetleriyle ihticâc ederken, diğer bir kısmı ise Şîilik, Kaderî ve tedlîs gibi nedenlerden dolayı ondan yüz çevirmişlerdir. İbn İshâk'ın Doğruluğu reddedilmemiş, birçok kimse onun doğruluk ve güvenirliliğini dile getirmiştir. Buhârî, onun hadisleriyle delil getirmiş; Müslim, mutâb'at şeklinde ondan hadis tahrir etmiş; Et-Tirmizî hadisi ile ihticâc etmiştir.

İbn Seyyidinnâs âlimlerin İbn İshâk hakkında ortaya koydukları cerh ve ta'dil görüşlerini serd etmiş. Ona, yöneltilen tenkitleri insaflı bir şekilde ele almış, onu layık olduğu mertebeye koymuştur. Onu zorlama delillerle İmam Mâlik gibi kimselerin mertebesine çıkarmadığı gibi, zayıf ve yalancı ravilerin seviyesine de düşürmemiştir.

¹¹⁰ Bu iki siga aynı manaya gelmektedir: çokça munker hadis rivayet eden ravi. Bu ravinin rivayet ettiği hiçbir hadis alınmaz. Aydınlı, s. 164, 213.

¹¹¹ İbn Hacer, *Tehzîbu't-tehîz*, IV, 182-183.

KAYNAKÇA

Aydınlı, Abdullah *Hadis İstilahatları Sözlüğü*, 3. Bsk. M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı yay. İstanbul 2009.

Ahmed b. Hanbel, Ebu Abdillâh eş-Şeybânî, *Müsned*, I-L,(50 cilt) thk. Şuayb el-Arnâvût vd., Müessesetu'r-Risâle yay., 1. Bsk. Beyrut 1995.

Buhârî,Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail, *et-Târîhu'l-kebîr*, I-VIII, thk:Seyyid Hâşim en-Nedvî, Dâru'l-Fikr, Beyrut t.y.

Cürcânî, es-Seyyid, eş-Şerif, Ebî'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Ali, *et-Ta'rifât*, thk. Muhammed Bâsil, Dâru'l-Kütübî'l-İlmîye yay., 3. Bsk. Beyrut 2009.

Ebu Suaylık, Muhammed Abdullâh, *Muhammed b. İshâk imâmu ehli'l-meğâzî ve's-siyer*, Dâru'l-Kalem, Dımeşk 1994.

en-Nurî, Seyyid Ebu'l-Me'âtî, *Mevsû'atü akvâl'l-İmam Ahmed b. Hanbel fi ricâl'l-hadis ve ilelihi*, I-IV, haz. ve düzenleyen: es-Seyyid Ebu'l-Me'âtî en-Nurî vd., 1. bsk. Alemu'l-kütüb yay., Beyrut 1997.

Eser, Mithat,*Eseri Günümüze Ulaşan İlk Siyer Müellifi İbn İshâk'ın Güvenilirliği*, İstem, Yıl, 7, Sayı: 13, 2009.

Fayda, Mustafa,“İbn İshâk”, *DİA*, İstanbul 1999.

Halîfe b. Hayyât, Ebu Ömer el-Leysî, *Tabakât*, thk: Ekrem Ziya Umerî, Dâr Taybe yayınları, 2. Bsk., Riyad 1982.

Hamâde, Faruk, *Mesâdiru's-Sîreti'n-Nebevviyye ve Takvîmuhâ*, Dâru'l-Kalem yay. , 3.Bsk., Dımeşk 1424/2002.

Hatîb el-Bağdâdî, Ebu Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit, *Târîhu Bağdâd*, I-XIV, Dâru'l-Kütübî'l-İlmîye yay., Beyrut t.y.

....., *el-Kifâye fi ilmi'r-rivâye*, thk, Ebû Abdullâh es-Sûrkî-İbrahim Hamdî el-Medenî, Mektebetü'l-İlmîye yay., Medine, t.y.

Horovitz, Josef, *İslâmî Tarihçiliğin Doğusu, İlk Siyer/Meğâzî Eserleri ve Müellifleri*, çev: Ramazan Altınay- Ramazan Özmen, Ankara Okulu Yay. Ankara,2002.

İbn Hacer, Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalanî, *Tehzîbu't-tehzîb*, I-IV, Müessesetu'r-Risâle yayınları, y.y. t.y.

....., *Lisânü'l-mizân*, I-VII, Müessesetu'r-Risâle yay., 3. Bsk. Beyrut 1986.

Uyûnü'l-Eser Yazarı İbn Seyyidi'n-Nâs'a Göre İbn İshak'ın Güvenirliliği

....., *Takribu't-tehzib*, thk. Ebu'l-Eşbâl Sağır Ahmed Şağır, Daru'l Asime yay. , Riyad, t. y.

....., *Nüzhetü'n-nazar fi tavzihi nuhbetü'l-fiker fi mustalahi ehli'l-eser*, thk. Nureddin İtr, Dar el-Hayr yay., 2. Bsk. Dimeşk, 1993.

İbn Hallikân, Ebu'l-Abbas Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr, *Vefeyyâtu'l-a'yân ve enbâu ebnâi'z-zamân*, I-VII, thk: İhsan Abbas, Dâr Sâdır yayınları, 1. Baskı, Beyrut 1971.

İbnu's-Salâh, Ebu Amr Osman b. Abdirrahman, *Ulûmu'l-Hadîs*, Mektebetü'l-Ferâbî yay. 1. Bsk. y.y., 1984.

İbn Seyyidinnâs, Ebü'l-Fetih Fethuddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-Ya'murî, *Uyûnü'l-eser fi fûnûni'l-meğazî ve's-şemâil ve's-siyer*, I-II, thk: Muhammed el-Îd el-Hatrâvî-Muhyiddin Mestû, I. Bsk., Mektebetu Dâri't-Turâs, Medine 1992.

....., *Uyûnü'l-eser fi fûnûni'l-meğazî ve's-şemâil ve's-siyer*, I-II, Müessesetu İzuddin yay., yeni baskı, Beyrut, 1986.

....., *en-Nefhu's-şezi fi şerhi cammii't-Tirmizî*, I-II, thk. Ahmed Ma'bed Abdülkerim, I. Bask. Daru'l Asime yay. , Riyad 1409.

Kahraman, Abdullah“Ubeydullah b.Ömer b. Hafs”, *DİA*, İstanbul 2012.

Koçyiğit, Talât, *Hadîs Usûlü*, Türkiye Diyanet Vakfı yay. , 4. Bsk. Ankara, 2004.

Nevevî, Muhyüddin ebû Zekeriya Yahya b. Şerfeddin en-Nevevî, *et-Takrib ve't-Teyisir li Ma'rifeti Süneni'l-Beşiri'n-Nezir*, Dar el-Canan yay., 1. Bsk. Beyrut, 1986.

Öz, Şaban, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*, Ankara Üniv. Sosyal Bilimler Enst. Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2006.

Robson James, *İbn İshâk'ın İsnad Kullanışı(I)*, çev. Talat Koçyiğit, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Ankara 1962.

Şehâvî, Şemseddin Muhammed b. Abdurrahman, *el-Î'lân bi't-tevbih limen Zemme't-tarih*, thk. F. Rosenthal, Dâru'l-Bâz yay. Mekke, t.y.

Suyûtî, Celaladdin Abdurrahman b. Ebu bekir *Tedribu'r-râvî*, I-II, Dar İbn el-Cevzî yay., 1. Bsk. Demâm, 1431.

Zebîdî, Muhammed b. Muhammed b. Abdurrazak el-Hüseynî, I-XL, *Tâcu'l-arûs min cevâhiri'l-kamus*, Matbeatü Hükümeti Kuveyt yay. Kuveyt 1971.

Zehebî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Tezkiretü'l-huffâz*, I-IV, Darü'l-Kütübî'l-İlmiye yay. , 1. Bsk. Beyrut, 1998.

....., *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, I-XXIII, thk: Şuayb el-Arnâvût-Ali Ebû Zeyd, Müessesetu'r-Risâle yay. , 2. Bsk., Beyrut 1972.

....., *Tehzibu tehzibü'l-kemâl fi esmâi'r-ricâl*, I-XI, thk. Guneym Abbas guneym-Eymen Selâme, el-Fâruk el-Hadesiye yay. Kahire 2004.

....., *Mîzânu'l-i'tidâl fi nakdi'r-ricâl*, I-IV, thk. Ali Muhammed el-Bicâvî, Dâru'l-Marife Beyrut 1995.

....., *el-Müştebih fi'r-ricâl: esmâihim ve ensâbihim*, thk. Ali Muhammed el-Bicâvî, ed-Daru'l-İlmiye yay., 2. Bsk. Delhi 1987.